

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 321.01+316:1

І. В. Владленова, доктор філософських наук, доцент

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ПОЛЬЩІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ПРОБЛЕМИ

У статті аналізується філософське підґрунтя проблеми корупції. Виводиться, що засади корупції також фундуються в ментальних характеристиках та світоглядних установах, які обумовлено культурою та історією. Досвід поляків, що мають близькі ментальні характеристики з українцями і загальні історичні паралелі, безцінний для України. Хабарництво і корупція мають не тільки економічний, але й моральний аспект. Основне завдання філософії полягає в тому, щоб усунути корупцію шляхом зміни стимулів, настанов, світоглядних орієнтирів. У довгостроковій перспективі стратегії боротьби з корупцією повинні підтримуватися моральним вихованням і зміцненням етичних принципів, що лежать в основі суспільства.

Ключові слова: корупція, світоглядні орієнтири, ментальні характеристики, відповідальність, соціальний контроль.

Актуальність проблеми. Україна – держава Східної Європи. Як багато країн, що розвиваються, вона має безліч проблем, серед яких: недоліки правової системи та державного управління, слабка економіка, а також виснажливі військові дії. Незважаючи на труднощі, Україна має достатній потенціал, щоб їх подолати. Найбільш складною і вкоріненою проблемою є корупція, хабарництво, які «вписалися» у світоглядні установки українців ще за часів Радянського Союзу. Корупція, в свою чергу, викликає кризу довіри політичної влади. І Україна, і Польща несуть у собі відбиток радянської спадщини, де корупційні взаємодії пронизували всю систему суспільних підвалин. Досвід

поляків, які мають близькі ментальні характеристики з українцями і загальні історичні паралелі, безцінний для України.

Аналіз основних джерел і публікацій. Фундаментальні роботи, які присвячено проблемам корупції, відображено в роботах таких авторів: Susanne Rose-Ackerman, Edward C. Banfield, Robert Klitgaard, Paolo Mauro, Daniel Kaufmann, Vito Tanzi, Daniel Treisman, Shang-Jin Wei, Jakob Svensson, Johann Graf Lambsdorff, Laurence Cockcroft, Lonn Litchfield та ін. Серед українських дослідників треба назвати О. Лук'янова, який розглядає корупцію як архетип державного управління, а також вчених, які працюють у русі психоаналітичної та соціальної філософії: Е. Афонін, Т. Бутирська, О. Васильєва, О. Донченко, Т. Вакулова, О. Крюков, М. Пірен, О. Радченко, Ю. Романенко, О. Суший, М. Требін, Ю. Шайгородський, В. Шедяков та ін. У монографії М. Михальченка, О. Михальченка та Є. Невмержицького «Корупція в Україні: політико-філософський аналіз» використано системний підхід при вивченні корупції. У більшості праць переважає аналіз окремих сторін, аспектів, явищ нової реальності, де виявляється корупція. Практично не розробленими залишаються проблеми трансформації явища корупції під впливом сучасних суспільних процесів, визначення її впливу на сучасне українське суспільство.

Метою статті є реконструкція філософсько-політичного підґрунтя проблеми корупції та її шляхи подолання з використанням досвіду Польщі.

Основний виклад матеріалу. Під корупцією зазвичай розуміють використання державними службовцями та представниками органів державної влади службових прав і владних повноважень для незаконного збагачення, отримання матеріальних та інших благ і переваг, як в особистих, так і групових інтересах [1, с. 365]. Однак необхідно усвідомлювати, що система корупції має двосторонній характер і працює тільки в компонентній зв'язці: той, хто дає винагороду, і той, хто її отримує. Корупція – поняття соціально-політичне. Вона включає в себе комплекс взаємопов'язаних проблем, які пронизують всю структуру суспільства [2]. Сьогодні у світі діє впливова організація Transparency International – неурядова міжнародна організація, яка займається боротьбою з корупцією і дослідженням її рівня в різних країнах. У своїх розрахунках вона використовує індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index) – щорічний індекс, що вимірює рівень сприйняття корупції в державному секторі різних країн. У рейтингу відображено сприйняття корупції від 100 (немає корупції) до 0 (сильна корупція). Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на комбінації незалежних опитувань та оцінок рівня корупції. У дослідженнях беруть участь авторитетні міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі зі Світового банку, Freedom House, World Economic Forum, Азійського та Африканського банків розвитку тощо. Рейтинг України в 2016 р.: 131 місце,

оцінка: 29 із 100. У Польщі – 62. У 2016 р. серед лідерів з низьким рівнем сприйняття корупції була Данія – в неї 90 балів із 100 можливих, наприкінці списку Сомалі та Північна Корея, які отримали по 10 та 12 балів. Необхідно відзначити, що рівень корупції в країні є важливим маркером при виборі країни для інвестування. Низький рівень корупції Польщі – це одна з причин, чому відомі компанії обирають Польщу як місце для ведення бізнесу.

Які ж причини виникнення корупції? Який фундамент і умови її функціонування в громадських та політичних структурах? Правовий дискурс з приводу корупції можна знайти у Платона і Арістотеля, для яких корупція виступала різновидом пороку. Проблема корупції, яку Арістотель описує за допомогою різних понять, у тому числі користолюбства, призводить до «виродження» держави. «Яке значення у даному випадку мають нахабство і користолюбство і в якому відношенні вони служать причинами внутрішніх чвар – це, мабуть, ясно; якщо ті, що знаходяться при владі, виявляють нахабство і користолюбство, то населення починає вороже ставитися і до них, і до того державного ладу, який дає їм такі можливості; користолюбство ж прямує іноді на майно приватних осіб, іноді на державне добро» [3, с. 477]. Арістотель пояснює, що люди обурюються, коли бачать, як вони самі не користуються пошаною та різними можливостями, а інші, навпаки, користуються. В середні віки поняття корупції розробляється відповідно до богословського поняття гріха. Августин Блаженний вважав, що корупція – властивість людської натури, моральний розлад, що виникає в результаті втрати цілісності і чистоти. Ідея корупції влітається в сферу політичного в теософії Томи Аквінського. Він вважає, що людську природу можна розглядати як чисту – до первородного гріха і корумповану – після скоєння первородного гріха. Томас Гоббс вказує на те, що корупція приводить до руйнування держави та призводить до міжусобиць. «Тому коли держави занепадають, не внаслідок зовнішнього насильства, а внаслідок внутрішніх міжусобиць, то це вина людей не в силу того, що вони є матеріалом, з якого складені держави, а в силу того, що вони є творцями і розпорядниками останніх. Без допомоги здібного архітектора з них не може бути складено нічого, крім хиткої будівлі, яка, ледь переживши самих будівельників, неминуче обрушиться на голову їх потомства» [4]. «Неміч» держави, за Гоббсом, виникає з недосконалого його встановлення і подібно до хвороби.

Коли соціологи включилися в дискусію про корупцію, вони стали розглядати корупцію як спотворення моральних норм у контексті конфлікту між загальним і приватним інтересом. Еміль Дюркгейм у «Методі соціології» пише: «дійсно, соціальні явища створюються людьми, вони є продуктами людської реальності. Вони, отже, не що інше, мабуть, як здійснення властивих нам ідей, вроджених чи ні, не що інше, як застосування їх до різних обставин,

відносини людей між собою» [5, с. 273]. Таким чином, корупція вписується в систему соціальних відносин, які створюють люди. Корупція – це продукт соціальної реальності, тому їй можна протистояти за допомогою системи соціального контролю. Ця система підтримує рівновагу інтересів. Е. Дюркгейм розуміє під соціальним контролем процес, за допомогою якого члени соціального суб'єкта опиняються під впливом цінностей і принципів належної поведінки, які вважаються придатними для цього соціального суб'єкта [5, с. 289].

Термін «соціальний контроль» фундаментально розробляється в працях Е. А. Росса. У становленні соціології як інтелектуальної дисципліни ідея соціального контролю була центральною концепцією аналізу соціальної організації і розвитку індустріального суспільства. Фактично поняття соціального контролю служило для ув'язки соціологічного аналізу з людськими цінностями і філософськими орієнтаціями. У найфундаментальніших термінах «соціальний контроль» – це здатність суспільства регулювати себе відповідно до бажаних принципів і цінностей. Соціологічний аналіз має завдання вивчення умов і змінних, які можуть зробити цю мету досяжною. Морріс Яновіц вважає, що особистий контроль – це психологічний і особистісний аналог соціального контролю, який фокусується на здатності людини спрямовувати свою енергію і задовольняти потреби, одночасно зводячи до мінімуму руйнування і шкоду самому собі або іншим [6, р. 84]. Очевидно, що існує безліч типів і механізмів соціального контролю. Кожен результат конкретних антецедентів і, в свою чергу, кожна форма надає різний вплив на соціальну поведінку. Соціальний контроль, наскільки він ефективний, «мотивує» соціальні групи. В ситуації сучасної України соціальний контроль може побороти корупцію, якщо він буде організований як громадянський важіль впливу та контролю власних структур. Але це можливо тільки при усвідомлюванні громадянами України своєї власної відповідальності. Морріс Яновіц описує Модель *Gesellschaft*, в якій соціальний контроль являє собою формат впливу, який засновано на понятті взаємодії і взаємних (двосторонніх) стосунків між соціальними групами. В політології Чарльз Мерріам використовував концепцію соціального контролю в емпіричних дослідженнях політичних і державних інститутів. У трактаті «Людина і суспільство в епоху реконструкції» (1935) К. Мангайм зробив соціальний контроль центральним відправним пунктом для своєї роботи. Зацікавлений політичною соціологією, він представив і зосередив увагу на ролі парламентських інститутів у процесах соціального контролю в передовому індустріальному суспільстві [7]. Едвард Шилз вказує на те, що істотна трансформація сучасного суспільства ґрунтується не тільки на його промисловій і технологічній базі, але й на прагненні включити «масу населення» в центральні інституційні та ціннісні сис-

теми суспільства в результаті соціально-політичного процесу фундаментальної демократизації [8]. Економіст Джозеф Най виділяє деякі позитивні аспекти корупції. Він вважає, що корупція компенсує дефіцит приватного капіталу, безробіття. Також вона може бути джерелом фінансів, допомагає пом'якшити наслідки ідеологічного вакууму і є одним із основних правил, за якими грає країна, яка розвивається [9]. Згідно з Джозефом Наєм корупція може служити засобом подолання дискримінації щодо меншин, щоб отримати доступ до необхідних для них політичних рішень. Також корупція може допомогти подолати розбіжності в правлячій еліті, а корупційні скандали допомагають актуалізувати моральні цінності в суспільстві.

Джеймс К. Скотт вивів дискурс корупції у контекст політичної антропології. Він каже, що корупція може бути альтернативним способом артикуляції інтересу, до нього приєднується Семюел Гантінгтон, який стверджує, що певна кількість корупції потрібна, вона пом'якшує шлях до модернізації [10]. Також корупція сприяє інтеграції в еліту не-еліти і таким чином сприяє політичній мобільності, долаючи розколи між інтересами більшості і меншості. Відзначимо, що механізми позитивного впливу корупції працюють тільки при низькому її рівні. В цілому, корупція є негативним соціальним явищем, з яким треба боротися.

У рамках боротьби з корупцією в Польщі було створено Польське центральне антикорупційне бюро (ЦАБ) – це структура, яка почала свою роботу в 2006 р. [11]. У цій організації два завдання: викорінення корупції всередині польського суспільства, а також в економіці. Під пильним наглядом ЦАБ знаходяться і державні структури, і органи місцевого самоврядування. У Польщі корупція – соціально-кримінальна проблема, за корупційні дії слідує кримінальне покарання. Недосконалість інституційних структур фактично викликають або сприяють корупції. Благодатний ґрунт для корупції – податки і мита, державні закупівлі, інститут чиновників, які розподіляють субсидії, допомоги, медичні або освітні послуги, а також ліцензування, нерівномірний доступ до інформації тощо. Робота ЦАБ зосереджена в таких сферах: податкова і митна адміністрація; сільськогосподарські субсидії; фармацевтичний ринок; правосуддя і поліція; приватизація.

Висновки. Польський дослідник Александер Сердеж зазначає, що корупція процвітає там, де держава сприймається як ворожа організація, тому люди схвалюють корупцію як спосіб обману і підриву функціонування такої держави. Корумповані практики залишаються поширеними, навіть якщо держава була «відвойована» демократичними інститутами. З точки зору А. Сердежа хабарництво і корупція – як би не старалися експерти розглядати ці прояви з точки зору економік – мають моральний аспект. Основне завдання філософії полягає в тому, щоб усунути корупцію шляхом зміни стимулів,

шляхом закриття лазівок і усунення помилкових правил, які заохочують корупційну поведінку. Якщо, наприклад, бюджет сформульований, затверджений і виконаний в умовах чітких правил і прозорих процедур, він набагато менш вірогідно може бути механізмом зловживання і особистого збагачення. Але підхід, який фокусується виключно на зміні правил і стимулів і супроводжується суворим покаранням за порушення правил, може бути набагато більш ефективним, якщо він також підтримується зусиллями по зміцненню морально-етичних основ людської поведінки. Це означає, що в довгостроковій перспективі стратегії боротьби з корупцією повинні підтримуватися моральним вихованням і зміцненням етичних принципів, що лежать в основі суспільства. Відповідна політика і правильні види стимулів можуть, врешті-решт, якимось чином вирішити проблему корупції, але в багатьох місцях може виявитися недостатньою [12]. Це може означати посилення компонента громадянської відповідальності світської освіти. У колишніх країнах радянського блоку хабарництво та корупція процвітали. Через відсутність легальної підприємницької діяльності розвивався тіньовий бізнес, корупція в торгівлі через дефіцит товарів. Стали стійкими, крилатими вирази: треба мати зв'язки, із-під поли, достати товар, магарич, сидіти на дефіциті та ін. Заохочувалися зв'язки та неформальні контакти із безпосереднім начальством, а також з ключовими людьми з правоохоронних і контролюючих органів, розповсюдженою була передача влади в спадщину. Польща стала першою країною соціалістичного блоку, яка приступила до здійснення мирного демонтажу соціалістичної системи. У неї є помітні успіхи. Зазначимо, що боротьба з корупцією повинна бути багатоаспектною, бо не можна забувати про ті ментальні та світоглядні установи, які провокують людину на корупцію. Трансформація суспільних відносин, комп'ютеризація та глобальні тенденції впливають на зміну соціальних пріоритетів. Все більше і більше глобальна система стає тісно пов'язаною мережею, в якій зміни в будь-якій частині Інтернету роблять значний вплив на інші. Зі змінами виникають нові методології та засоби боротьби із застарілими проблемами. Світовий банк рекомендує країнам зосередити увагу на шести областях політики, спрямованих на підвищення шансів розвитку, серед яких: формування антикорупційного світогляду та правосвідомості громадян – а це завдання виключно системи освіти; інституціоналізація громадського контролю та громадського доступу до інформації про роботу державних органів – для цього треба формувати громадянську позицію, стимулювати бажання впливати на суспільні процеси, брати відповідальність на себе. Треба розповсюджувати інформацію про корупцію, пояснювати населенню, що такі дії є не звичайними, як вони думають, а морально неправильними. Стабільність та добробут держави досягається за допомогою рівних прав, публічного обговорення політичних пи-

тань, при формуванні громадянської відповідальності та готовності йти на компроміс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. По-грібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
2. Требін М. П. Феномен корупції у сучасному світі / М. П. Требін // Взаємодія державних органів і громадськості у запобіганні та протидії корупції : матеріали наук.-практ. семінару 24 квіт. 2014 р. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) [та ін.]. – Х. : НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, 2014. – С. 23–25.
3. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4 / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.
4. Гоббс Т. О том, что ослабляет или ведет государства к упадку [Электронный ресурс] / Т. Гоббс. – Режим доступа: <http://kursach.com/biblio/0001006/213.htm>.
5. Дюркгейм Э. Метод социологии / Э. Дюркгейм // Западно-европейская социология XIX – начала XX веков. – М. : Наука, 1996. – С. 256–309.
6. Janowitz M. Sociological Theory and Social Control / Morris Janowitz // American Journal of Sociology. – 1975. – Vol. 81. – No. 1. – P. 82–108.
7. Манхейм К. Избранное: Социология культуры / К. Манхейм. – М. ; СПб. : Унив. кн., 2000. – 501 с.
8. Shils E. Tradition / Edward Shils. – Chicago : University Of Chicago Press, 1981. – 334 p.
9. Nye J. Is the American century over? / Joseph S. Nye Jr. – Malden, MA : Polity Press, 2015. – VII, 146 p.
10. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Samuel P. Huntington. – N. Y. : Simon & Schuster, 1996. – 367 p.
11. Surdej A. Sources of Corruption in Post-Communist Poland / Aleksander Surdej // Arbeitspapiere und Materialien – Forschungsstelle Osteuropa, Bremen Working Papers of the Research Centre for East European Studies, Bremen. – No. 65, March 2005. – P. 5–20.
12. Joseph S. Nye. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis / Joseph S. Nye // American Political Science Review. – 1967. – Vol. 61. – P. 417–427.

КОРРУПЦИЯ В УКРАИНЕ И ОПЫТ ПОЛЬШИ: ФИЛОСОФСКО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОСНОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ

Владленова И. В.

В статье анализируется философское основание проблемы коррупции. Делается вывод, что принципы коррупции также фундируются в ментальных характери-

стиках и мировоззренческих установках, обусловленных культурой и историей. Опыт поляков, имеющих близкие ментальные характеристики с украинцами и общие исторические параллели, бесценен для Украины. Взятничество и коррупция имеют не только экономический, но и моральный аспект. Основная задача философии заключается в том, чтобы устранить коррупцию путем изменения стимулов, стереотипов, мировоззренческих ориентиров. В долгосрочной перспективе стратегии борьбы с коррупцией должны поддерживаться нравственным воспитанием и укреплением этических принципов, лежащих в основе общества.

Ключевые слова: коррупция, мировоззренческие ориентиры, ментальные характеристики, ответственность, социальный контроль.

CORRUPTION IN UKRAINE AND THE EXPERIENCE OF POLAND: A PHILOSOPHICAL AND POLITICAL BASIS OF THE PROBLEM

Vladlenova I. V.

An article the philosophical basis of the problem of corruption analyzed. This shows that the principles of corruption based on mental characteristics and philosophical attitudes conditioned by culture and history. The experience of Poles, who have close psychological characteristics with Ukrainians and common historical parallels, is invaluable for Ukraine. Bribery and corruption have not only an economic but also a moral aspect. The main task of philosophy is to eradicate corruption by changing incentives, stereotypes, ideological guidelines. In the long term, anti-corruption strategies it must be supported by moral education and the strengthening of the ethical principles that underlie society. Despite the difficulties, Ukraine has the potential to overcome corruption. The country rooted problem of corruption, bribery. The problems of corruption and bribery have been rooted in the country since the time of the Soviet Union. Corruption, in turn, causes a crisis of confidence in political power. Ukraine and Poland have a common Soviet heritage. In the Soviet regime, corruption permeated the whole system of society. The experience of the Poles is very important for Ukrainians. Poles have similar mental characteristics. Corruption is the use by government officials and representatives of state bodies of official rights and powers to illegally enriched, receive material and other benefits and benefits both in personal and group interests. The system of corruption is two-sided and works only in the component correlation: the one who gives the reward and the one who receives it. Corruption is a socio-political concept. It includes a set of interrelated problems. It should be noted that the level of corruption in the country is an important marker when choosing a country for investment. The low level of corruption in Poland is one of the reasons why well-known companies choose Poland as a place for doing business. Thus, corruption fits into the system of social relations that people create. Corruption is a product of social reality, so it countered with the help of a social control system. This system maintains a balance of interests. In the situation of modern Ukraine, social control can overcome corruption. It organized as a civil lever of influence and control of its own structures. This is possible only if citizens of Ukraine realize their own responsibility. As part of the fight

against corruption in Poland, formed in 2006, the Central Bureau for Combating Corruption. In Poland, corruption is a social and criminal problem, and for corruption, criminal punishment follows. Imperfect institutional structures actually cause or contribute to corruption. Favorable ground for corruption – taxes and duties, government procurement, an institution of officials who distribute subsidies, benefits, medical or educational services, as well as licensing, uneven access to information and the like. Polish researcher A. Surdej notes that corruption thrives where the state perceived as a hostile organization, so people approve of corruption as a way to deceive and undermine the functioning of such a state. In the long term, anti-corruption strategies it must be supported by moral education and ethical principles. Appropriate policies and moral education in the end should solve the problem of corruption. Poland became the first country of the socialist bloc, which launched a peaceful dismantling of the socialist system. She has notable successes. Note that the fight against corruption must be multifaceted, so we must not forget about those mental and ideological institutions that provoke a person to corruption.

Key words: *corruption, world outlook reference points, mental characteristics, responsibility, social control.*

